

نقد تاریخ نگار انقلاب اسلام

• رحیم نیکبخت^۱

پژوهشگر تاریخ انقلاب اسلامی

- نقد تاریخ نگاری انقلاب اسلامی
- ناشر: مرکز استناد انقلاب اسلامی
- چاپ اول، ۱۳۸۹، تعداد صفحات: ۳۱۲

پس پیروزی انقلاب اسلامی، سه دسته‌ی مشخص متابع با رویکردی مشخص در حوضه‌ی تاریخ نگاری انقلاب اسلامی منتشر و قابل دسته‌بندی است. گونه‌ی نخست که ادبیات پردازنه و تعداد دارد تاریخ نگاری انقلاب اسلامی با رویکردی کمونیستی و چپ است. این ادبیات عاریتی با نگاه کمونیستی به روایت انقلاب اسلامی می‌پردازد و تلاش دارد ریشه‌های مادی آن را و نقاد طبقاتی پیش‌نفته مارکس و لنین... را در انقلاب ایران اثبات کند. در سوی دیگر، می‌توان متابعی را ملاحظه کرد که در روایت انقلاب اسلامی و تاریخ معاصر رویکرد ملی گرایانه داشته و ملی گرایان را محور مبارزات دانسته‌اند. هیچ وزنی و جایگاهی برای نیروهای مذهبی قائل نیستند.

در این میان، با تأخیر شاهد پیدایش نوعی تاریخ نگاری اسلامی هستیم که در آن نیروهای مذهبی و انقلابی خود به نسبت و ضبط تاریخ انقلاب اسلامی خویش دست به کار شده وارد عرصه‌ی پژوهش و تحقیق شده‌اند. در این رویکرد مرکز استناد انقلاب اسلامی که با فرمان حضرت امام تأسیس شده، توانسته است بدون وابستگی به دولتها گام‌های اساسی در تاریخ نگاری انقلاب اسلامی بردارد.^۲

طی سالیان اخیر، از یک سو نقد و بررسی آثار منتشرشده خود مرکز استناد انقلاب اسلامی^۳ و هم نقد و بررسی متابع و آثار منتشرشده دیگر ضرورتی انکارناپذیر بود^۴. بر همین اساس، مرکز استناد انقلاب اسلامی خود پیشگام نقد و ادبیات تاریخ نگاری انقلاب اسلامی شد و با تأسیس گروه نقد در بخش هنر و پژوهش معاونت پژوهشی با مسئولیت آقای دکتر رشید جعفرپور برنامه‌هایی تدوین نمود که انتشار کتاب اول «نقد تاریخ نگاری انقلاب اسلامی» در سال ۱۳۸۸، از اولین دست‌آوردهای این گروه است. مجلدات دگر این مجموعه زیرچاپ است و به تدریج انتشار خواهد یافت. ضمن این که تدوین و مراجعت ارزیابی مقالات نقد و بررسی در گروه مربوطه ادامه دارد. اولین مجموعه (نقد تاریخ نگاری انقلاب اسلامی) شامل هشت مقاله با عنوانین زیر است:

- ۱- مبانی مشروطه‌ی و قدرت در جمهوری ایران؛ علی کردی
- ۲- ایران در حکومت روحانیون؛ رشید جعفرپور
- ۳- تاریخ سیاسی بیست و پنج ساله ایران (از کودتا تا انقلاب)؛ محمد طاهر مقدم
- ۴- یک‌رنگی؛ ولی الله حامی
- ۵- شکل گیری انقلاب اسلامی (از سلطنت پهلوی تا جمهوری اسلامی)؛ علیرضا تقی‌زاده ملایوسفی
- ۶- مشروطه ایرانی؛ رضا تابش

مجدانه نویسنده برای بررسی روند تاریخ انقلاب اسلامی و سفرهای مکرر مؤلف به ایران بوده تا از نزدیک شاهد حادث انقلاب اسلامی باشد. نویسنده کتاب در مقدمه کتاب با شگفت ارزیابی کردن انقلاب اسلامی عنوان می‌کند که امام خمینی از خارج از کشور بدون داشتن حزب سیاسی (باتبات‌ترین جزیره) منطقه خاورمیانه را دستخوش انقلاب می‌کند. (ص ۲۲)

در نقد و بررسی این کتاب عنوان شده است کتاب روپرکردی ژورنالیستی به انقلاب اسلامی داشته و بسیاری از داده‌های تاریخی آن سندیت رسمی ندارند. ضمن این که مؤلف در نگارش برخی حادث چون قیام ۱۵ خرداد توجه کافی را نداشته است

مقاله سوم به نقد و بررسی تاریخ سیاسی و پیش و پیش ساله ایران، تأثیف غلامرضا نجاتی اخلاقی خاص را یافته است. تألیف فوق در دو مجله، در سال ۱۳۷۱ توسط مؤسسه خدمات فرهنگی رسان منتشر شده است. مؤلف از افسران سابق ارتش با گزایش‌های ملی است که در مقاطعی و کالات سران نهضت آزادی را که توسط رژیم شاه زبانی شده بودند، بر عهده گرفته است. در نقد و بررسی کتاب بهره‌گیری مؤلف از منابع مختلف از جمله کتاب، مقالات، اسناد روزنامه‌ها، مجلات و مصاحبه‌ها از نقاط قوت عنوان شده است و در نقد محتوای کتاب می‌خواهیم که مؤلف در پیشگفتار کتاب عنوان کرده است «هدف کتاب دفاع یا هواخواهی از یک موضوع نیست، بلکه توصیف مستند است از یک دوره بیست و پنج ساله‌ای تاریخ ایران از ۱۳۳۶ تا آغاز اسفند ۱۳۵۷» ولی در برخی موارد او به این گفته خود وفادار نبوده است و خواسته یا ناخواسته از برخی جزیبات و گروه‌ها و شخصیت‌ها حمایت کرده و نقش برخی از گروه‌های دیگر را که‌نیگ نموده و یا حتی نادیده گرفته است. (ص ۹۰-۹۱)

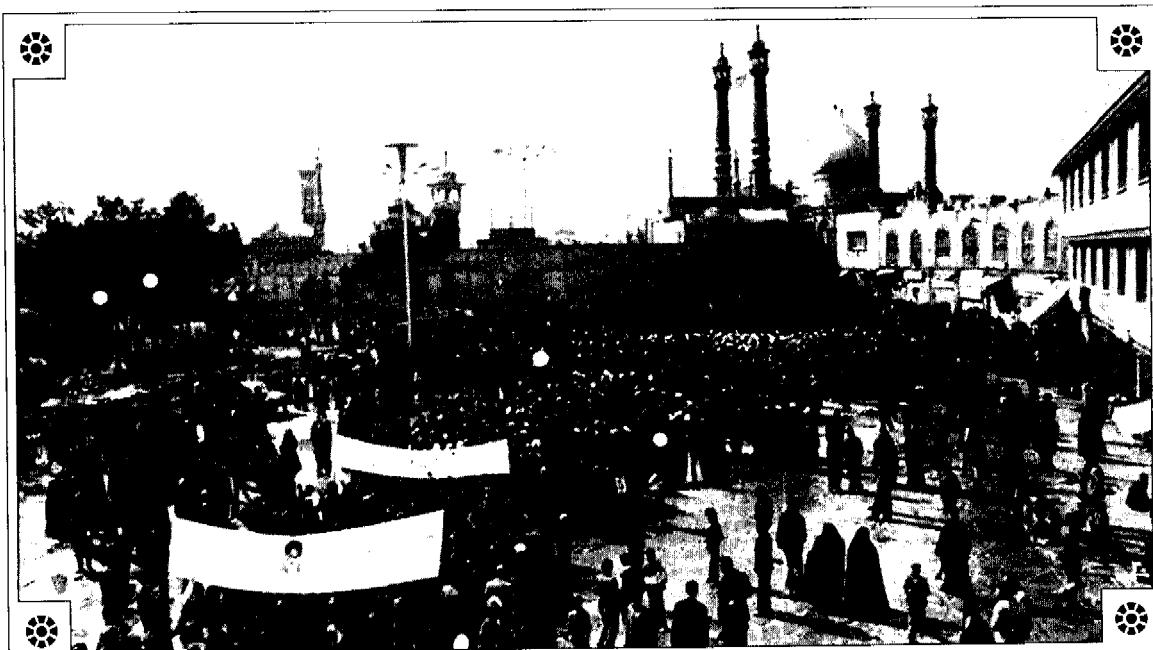
یک‌رنگی نام کتابی از خاطرات آشفته شاهپور بختیار اخربن نخست وزیر محمد رضا شاه پهلوی است که در ادامه کتاب نقد تاریخ نگاری انقلاب اسلامی توسط ولی الله حامی نقد و بررسی شده است. این کتاب نخست به

۷- انقلاب ایران در دو حرکت؛ محمدعلی صدر شیرازی

۸- زمستان ۱۳۶۲ مهدی حق‌بن

اولین مقاله که توسط آقای علی کردی از پژوهشگران بر جسته تاریخ انقلاب اسلامی به نگارش درآمده است، به معرفی و نقد کتاب مبانی مشروطت و قدرت در جمهوری اسلامی، نوشته عباس زارع پرداخته است. نویسنده در چهار جوب نظریه کاربری‌مایی ماقس وبر و با استفاده از منابع دیگر سعی در اثبات وظیفه خود کرده و کوشیده است شکل گیری مبانی مشروطتی نظام جمهوری اسلامی ایران را با ظهور جنبش کاربری‌مایی به همراه امام خمینی تفسیر کند. (ص ۱۸) ناقد در نقد خود سه گونه نقد بر کتاب مبانی مشروطتی قدرت در جمهوری اسلامی ایران وارد کرده و پیرامون آن به بررسی نشسته است: نقد شکلی، نقد محتوایی و نقد روشنی. مؤلف محترم کتاب، که در تألیف خود صرفه به دنبال اثبات نظریه‌ی خود است، از ارائه داده‌های متعارضان نظریه‌ی خود دوری جسته و با این نگاه یک‌سونگرهانه برآن است به اجرای مبانی مشروطتی قدرت و رهبری امام خمینی را کاربری‌مایی مطرح نماید. در حالی که مبانی مشروطتی قدرت علم و مراجع در تشییع ویزگی‌هایی دارد که نظریه‌ی ماقس وبر ناتوان از تجزیه و تحلیل آن است.

مقاله‌ی دوم کتاب به نقد کتاب ایران در حکومت روحانیون (Iran under the Ayatollahs) تألیف دبلیپ هیرو می‌پردازد. این کتاب توسط محمد جواد یعقوبی دارابی به فارسی ترجمه و در سال ۱۳۸۶ به همت مرکز بازشناسی اسلام و ایران، منتشر گردیده است. کتاب فوق از جمله ۵۰۰ جلد کتاب برتر نوشته شده توسط خارجیان است که در آن صبغه‌ی اکادمیک و روش تحقیق علمی رعایت شده است. نویسنده هدف خود را از نگارش این کتاب ارائه تاریخ سیاسی اقتصادی ایران عنوان کرده و تلاش می‌کند میراث اسلامی جامعه ایرانی، به ویژه رویدادهای قبل و بعد از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ را اراد نظر قرار دهد. از نقاط قوت کتاب فوق که ناقد به آن اشاره کرده است، پیگیری

رامپیمایی مردم قم، بهمن ۱۳۵۷

سراسر کتاب به دنبال اثبات این ادعایت که انقلاب اسلامی دو حرکت متمایز را به خود دیده است. در حرکت اول مردم به خاطر هدف به دنبال اشخاص می‌رفتند. اما پس از پیروزی انقلاب اسلامی، اشخاص جانشین اهداف گشته‌ند. به همین خاطر با انحراف رهبران انقلاب از آرمان‌های خود، مردم نیز به دنبال آنان رفتند (ص ۲۰۹) از ویژگی‌های قابل اشاره این کتاب حذف «قیام ۱۵ خرداد» است. قیامی که در دفاع از حريم حضرت امام به راه افتاد و به تصریح حضرت امام نقطه عطف و شروع انقلاب اسلامی عنوان داده شده است. نه حضرت امام، بلکه تمامی موافقان و مخالفین نیز به آن اذعان کردند. وی اولین و آخرین نویسنده‌ای است که دست به این حذف زده است. (ص ۲۲۴)

در اولین مجموعه از نقد تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی، گزینش آثار برای نقد و بررسی به گونه‌ای هوشمندانه انتخاب شده است تا گونه‌های مختلف و آثاری را که با نگرش‌های متفاوت تألیف شده است، در پرتو خود داشته باشد. همچنان که مشاهده شد کتاب‌هایی که توسط محققان داخلی و خارجی نگارش یافته‌است، آثاری است که با گرایش‌های مشخص ملی‌گرایی و لیبرالی تأثیف گردیده است. نقد پایانی کتاب به نوع دیگری از منابع متفاوت پرداخته است و ن رمانی تاریخی است. مهدی حق بین موضوع مقاله خود را نقد و بررسی کتاب زمستان: ۶۲ تأثیف اسلام‌اعیل فضیح قرار داده است. فضیح در سه حوزه رمان، مجموعه داستان و ترجمه آثار متعددی منتشر نموده زمستان ۶۲ دلو ایسی و غربت در جمهوری اسلامی سال ۱۳۴۲ آن جمله است. راوی داستان، جلال آریان راوی اکثر داستان‌های فضیح است که در هر داستان به نحوی مجبور به حضور در مناطق جنوب ایران شده و دستمایه بیان دیدگاه‌های فضیح می‌گردد. (ص ۲۴۵) از آنجاکه نقد فوق از دریجه‌ای نوبه بررسی رمان‌های تاریخی می‌پردازد، ملواز نکات و مطالب جالب توجه است که می‌تواند سرمشق نقدهای دیگر شود.

با این که مجموعه اول از نقد تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی گامی نو و مستحکم در نقد و بررسی علمی و مستند آثار مربوطه است، بایستی منتظر بود و در مجموعه‌های بعدی نقد و بررسی کتاب‌هایی که با نگرش‌های دیگری تأثیف شده، منتشر شود. از آن جمله آثاری که با نگرش کمونیستی به تجزیه و تحلیل انقلاب اسلامی نشسته‌اند. به نظر می‌رسد درج تصویر جلد آثار مورد نقد هم لازم باشد. زیرا گاه خود طرح جلد نیز مورد نقد قرار گرفته است. باز امید است طرح جلد مجموعه‌های بعدی یکسان باشد. در هر حال وجود یک فصلنامه علی برای مژک پژوهشی بزرگی چون مکر اسناد انقلاب اسلامی ضروری است تا بتوند در آن به نقد و بررسی منابع تاریخ انقلاب اسلامی پیردازد و در میان مراکز دانشگاهی هم مخاطبان خود را راضی نماید.

پی‌نوشت

۱. mirkohy.nikbakht@gmail.com

۲. مکر اسناد انقلاب اسلامی طی فعالیت خود موفق به انتشار بیش از ششصد جلد کتاب در حوزه تاریخ انقلاب شده است.
۳. نگارنده در سال ۱۳۸۷ به نقد و بررسی کتاب سه سال مبارزه موجعت شیعه تأثیف حجت الاسلام حسینیان در حضور وی در معاونت پژوهشی پرداخت.
۴. در سال ۱۳۸۷ به مناسبت سیمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران همایش تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی توسعه خانه کتاب برگزار گردید که مجموعه مقالات آن با عنوان سویه‌های تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی به اهتمام خانه کتاب در بهمن ۱۳۸۸ منتشر گردیده است.

فرانسه در سال ۱۹۸۲ میلادی ۱۳۶۱ شمسی منتشر و توسط خانم مهشید امیرشاھی در همان جا به فارسی ترجمه و منتشر شد. مؤلف این مقاله نخست به مرور یکرنگی و بیان خلاصه‌ی آن و سپس به نقد شکلی و سپس به روشنی و محتوایی می‌پردازد. در نقد محتوایی کتاب می‌خوانیم: «کتاب یکرنگی مجموعه‌ای است از خاطره‌های تظاهرت و بازگویی جریان‌ها و وقایع خ داده. نویسنده در جای جای کتاب به دنبال اثبات توانایی خوبی و مذمت اطرافیان و پرونگ نمودن نظریه‌ی توطنه در روند پیروزی انقلاب اسلامی ایران می‌باشد. تناقض گویی و ادعا‌های بدون مدرک و سند قابل اتکا، این کتاب را به مجموعه‌ای از ادعاهای بی‌اساس و مهم تبدیل کرده است.» (ص ۱۱۷) آنچه در بررسی کتاب یکرنگی روشن شده، این است که: «نویسنده در طول کتاب از هر وسیله‌ای کمک گرفته است تا به قول خودش اثبات نماید که فردی بی‌گناه در جریانات بوده و به نوعی حش پایمال شده است.» (ص ۱۳۸)

کتاب شکل گیری انقلاب اسلامی: از سلسلت پهلوی تا جمهوری اسلامی، تأثیف محسن میلانی، استادیار علوم سیاسی دانشکده دولت و مسائل بین‌الملل دانشکده فلوریدای جنوبی، یکی از کتاب‌های درسی مربوط به ایران و خاورمیانه و حرکت‌های انقلابی این دانشگاه می‌باشد که در سال ۱۳۸۱ به فارسی ترجمه و منتشر شده است. علیرضا تقی‌زاده ملایونسی در نقد و بررسی کتاب فوق نوشته است: «شکل گیری انقلاب اسلامی بر یک پایه‌ی تئوریک تلقیقی بنا شده است و نویسنده بدون این که تعصب خاصی روی نظریه و دیدگاه خاصی داشته باشد، تلقیقی از نظریات مختلف را میانی کار خود قرار داده است. این نوع نگاه، باعث شده میلانی عوامل شکل گیری انقلاب اسلامی را به عامل خاصی نکاہد و ضمن انتقاد از کسانی که با اتخاذ یک «مدل ساده‌گارانه» از «شرطیت حاکم بر کشورهای در حال توسعه» غافل بوده‌اند، مذهب شمعه را یک ایدئولوژی انقلابی تحلیل کند. لیکن میلانی در تحلیل جایگاه واقعی مذهب و نیروهای مذهبی چندان موفق نبوده و علی‌رغم اذعان به مقولیت همگانی امام خمینی (ره) نقش ایشان و بارانش را کم‌رنگتر از واقع نشان داده است. هم‌چنین نویسنده به رغم توضیح برخی جریان‌های فکری مؤثر در انقلاب، نسبت به تبیین مذهب شیعه و آموزه‌های شیعی، که در پیروزی انقلاب اسلامی مؤثر بودند، چندان اهتمام نوزدیده و به بیان برخی گزاره‌های کوتاه و ناقص در این خصوص بسته کرده است.» (ص ۱۴۶-۱۴۷)

در ادامه کتاب مشترک و طه ابرانی تأثیف ماشالله اجوهانی پس از معرفی و بیان خلاصه‌ی آن، توسط رضا تابش نقد و بررسی گردیده است. وجودانی خود به صراحت مدعی است آنچه وی گفته در این جهت بوده که نشان دهد تشیع یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در بیگانگی بین ملت و دولت در ایران بوده است در حالی که این ادعا به عینه نادرست است. (ص ۱۹۵)

مواضع سیاسی نهضت آزادی و در رأس آن مهندس مهدی بازرگان همواره از طرف نیروهای انقلابی با ابهامات و سوالاتی مواجه بوده است که در نقد کتاب انقلاب ایران در دو حرکت توسط محمدعلی صدر شیرازی به آن پرداخته شده است. در کتاب انقلاب ایران در دو حرکت، دو جریان یکی به رهبری امام خمینی و دیگری به سردمداری نهضت آزادی و مهندس بازرگان اختصاص یافته و تلاش بر آن است اصالت جریان اول کماهیت جلوه داده شود. بر همین اساس رهبری انقلاب اسلامی را متهمن به انحراف از آرمان‌های انقلاب می‌سازد. انقلابی که خود حضرت امام شروع کرده است. مهندس بازرگان در